

Ἡ ἔρευνα τοῦ «ἱστορικοῦ Ἰησοῦ» στήν Ὁρθόδοξη Θεολογία

ΙΩΑΝΝΗ Δ. ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΥ*

Στὸν φίλο Καθηγητὴ Otfried Hofius, Tübingen

Πρέπει νὰ σημειωθεῖ εὐθύς ἐξαρχῆς ὅτι ἓνα ἀπὸ τὰ εὐαίσθητα σημεῖα τῆς Βιβλικῆς ἐπιστήμης στὴν Ὁρθόδοξη Θεολογία εἶναι ἡ ἔρευνα γιὰ τὸ πρόσωπο καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ἰησοῦ τῆς ἱστορίας. Κατ' ἀρχὴν τίθεται τὸ ἐρώτημα: Εἶναι δυνατὴ ἀπὸ πλευρᾶς ἱστορικῆς ἀλλὰ καὶ θεολογικῆς ἡ ἀναζήτηση τοῦ «ἱστορικοῦ Ἰησοῦ»; Στὴν παροῦσα ἐργασία θὰ ἀναφερθοῦμε μὲ κάθε δυνατὴ συντομία (I) στὶς νέες ἀναζητήσεις τῶν Δυτικῶν ἐρευνητῶν ἐπὶ τοῦ θέματος καὶ ἐν συνεχείᾳ (II) στὴν ἐπισήμανση τῆς ὅποιας ἀναφορᾶς σύγχρονων Ὁρθοδόξων θεολόγων στὸ θέμα τοῦ ἱστορικοῦ Ἰησοῦ καθὼς καὶ στὸ ἐρώτημα, πὺ θέσαμε ἀμέσως προηγουμένως, ἐὰν εἶναι δυνατὴ καὶ θεμιτὴ μία τέτοια ἔρευνα στὴν Ὁρθόδοξη θεολογία.

I

Στὴν ἔρευνα τῆς Καινῆς Διαθήκης σὲ διεθνὲς ἐπίπεδο ἡ νέα ἱστορικὴ προσέγγιση τῶν κειμένων συνδέεται μὲ μία στροφή στὴν ἀναζήτηση τοῦ ἱστορικοῦ Ἰησοῦ. Ὁ γνωστὸς Γερμανὸς ἐρμηνευτὴς τῆς Καινῆς Διαθήκης R. Bultmann, πὺ ἄφησε τὴ σφραγίδα του στὴ θεολογικὴ ἔρευνα τοῦ 20οῦ αἰῶνα, μὲ τὴν ἀποψὴ του ὅτι τὰ εὐαγγέλια μᾶς ὀδηγοῦν πίσω στὴν πρώτη ἐκκλησία, στὴν πίστη τῆς Ἀνάστασης, ὄχι ὅμως καὶ στὸν ἱστορικὸ Ἰησοῦ, κλείνει μία ἐποχὴ, ἀλλὰ συνάμα σηματοδοτεῖ καὶ τὴν ἑναρξὴ μίας νέας ἀναζήτησης τοῦ ἱστορικοῦ Ἰησοῦ. Μεταξὺ τῶν διακεκριμένων μαθητῶν του, ὁ E. Kasemann δὲν βλέπει τόσο στεγανὴ ἀσυνέχεια μεταξὺ τοῦ Ἰησοῦ τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ Χριστοῦ τῆς πίστεως,

---

* Ὁ Ἰωάννης Δ. Καραβιδόπουλος εἶναι Ὁμότιμος Καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Α.Π.Θ.

υποστηρίζοντας ότι χωρίς τη συνέχεια ανάμεσα στον Ίησοῦ τῆς ἱστορίας καὶ στον Χριστὸ τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος ἡ πίστη καὶ τὸ κήρυγμα δὲν θὰ εἶχαν κανένα ἀπολύτως νόημα. Ἐὰν ὁ R. Bultmann ἀποτελεῖ σταθμὸ μὲ τὴν ἀποψὴ του ὅτι δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ ὁποιαδήποτε γνώση μας γιὰ τὸν ἱστορικὸ Ίησοῦ πέρα ἀπὸ τὴν πίστη τῆς πρώτης Ἐκκλησίας καὶ ἐὰν μὲ τὸ ἄρθρο τοῦ διάσημου ἐκ τῶν μαθητῶν του, E. Käsemann, “Das Problem des historischen Jesus”¹, σηματοδοτεῖται αὐτὸ ποῦ ὀνομάστηκε “Ἡ νέα ἔρευνα γιὰ τὸν ἱστορικὸ Ίησοῦ”, τότε ἡ ἀναθέρμανση τοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 1980 καὶ ἐξῆς καλῶς ὀνομάζεται ἀπὸ πολλοὺς, ὡς “ἡ τρίτη ἀναζήτηση”². Ἀφῆτηριακὴ μορφή στὴν “τρίτη ἀναζήτηση” θεωρεῖται ὁ E.P. Sanders μὲ τὰ βιβλία του *Jesus and Judaism*, 1985 καὶ *The Historical Figure of Jesus*, 1993.

Πέρα ἀπὸ τὶς τρεῖς αὐτὲς φάσεις τῆς ἔρευνας περὶ τοῦ ἱστορικοῦ προσώπου τοῦ Ίησοῦ, ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 1980 καὶ ἐξῆς ἄρχισε νὰ ἐμφανίζεται στὸν Δυτικὸ κόσμῳ μία νέα ἱστορικὴ προσέγγιση ἀρχικὰ τῶν λογοτεχνικῶν καὶ ἐν συνεχείᾳ τῶν βιβλικῶν κειμένων. Ἡ νέα αὐτὴ τάση ὀνομάζεται New Historicism, καὶ συμπορεύεται μὲ μία νέα ἰδεολογικὴ προσέγγιση τῶν κειμένων, τὴν λεγόμενη Ideological criticism. Πρέπει ἐδῶ νὰ σημειωθεῖ α) ὅτι ἡ “νέα” αὐτὴ προσέγγιση δὲν εἶναι καὶ τόσο νέα, ἀφοῦ συμπληρώνει ἤδη τριακονταετὴ περίπου βίῳ, καὶ β) δὲν χαρακτηρίζεται ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ὁπαδοὺς τῆς ὡς μέθοδος ἐρμηνευτικὴ ἀλλὰ τρόπος ἀντιμετώπισης καὶ προσέγγισης τῶν ὑπὸ ἐξέταση κειμένων³.

Ἀπὸ τὴν ἴδια δεκαετία περίπου χρονολογοῦνται καὶ οἱ μετα-στρουκτουραλιστικὲς προσεγγίσεις τῶν βιβλικῶν κειμένων. Στὶς νέες προσεγγίσεις τῶν βιβλικῶν κειμένων ἐντάσσονται ἡ *Κοινωνιολογικὴ προσέγγιση*, ἡ ὁποία ἐξηγεῖ τὰ κείμενα ἀπὸ μία κοινωνικὴ σκοπιὰ καὶ ἡ *Φεμινιστικὴ προσέγγιση*, ἡ ὁποία ἀναδεικνύει τὸ σημαντικὸ ρόλο τῶν γυναικῶν μέσα στὰ κείμενα, ποῦ ἡ ἀνδροκρατικὴ ἐρμηνεία παραμέλησε ἐπὶ αἰῶνες. Πέρα ἀπὸ τὶς δύο αὐτὲς ἀξίζει νὰ σημειώσουμε, χωρὶς νὰ εἰσέλθουμε σὲ ἐκτενέστερη ἀνάλυση, τὴ *Ρητορικὴ ἀνά-*

1. Στὸ *Zeitschrift für Theologie und Kirche* 51 (1954), σ. 125-53 (καὶ ἀγγλ. μετάφραση “The Problem of the Historical Jesus”, στὸ ἔργο τοῦ *Essays on New Testament Themes*, 1964, σ. 15-47).

2. Γιὰ περισσότερα βλ. ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΥ Ι., «Ἡ τρίτη ἀναζήτηση τοῦ ἱστορικοῦ Ίησοῦ», *Δελτίο Βιβλικῶν Μελετῶν* 21-22 (2002-2003). *Τιμητικὸ ἀφιέρωμα στὸν Καθηγητὴ Σάββα Ἀγουρίδη*, σ. 117-130.

3. Βλ. MOORE STEPHEN, “History after Theory? Biblical Studies and the New Historicism”, *Biblical Interpretation*, 5(1997), σ. 289-299.

λυση τῶν βιβλικῶν κειμένων, τὴν Ἀφηγηματικὴ ἀνάλυση (Narrative criticism - Narratologie), τὴ Μέθοδο τῆς ἀνταπόκρισης τοῦ ἀναγνώστη (Reader - Response Criticism), καὶ τὴ Μέθοδο τῆς ἀποδόμησης ἢ τοῦ ἀποδομισμού (Deconstruction).

Παράλληλα μὲ τὶς παραπάνω ἐρμηνευτικὲς κατευθύνσεις ἀρχίζει νὰ καθίσταται φανερὴ τὴν παρουσία τῆς κυρίως ἀπὸ τοὺς Stephen Greenblatt καὶ Michel Foucault ὁ New Historicism, μὲ κύριο ἄξονα τὴ σκέψη ὅτι ἡ νέα αὐτὴ προσέγγιση συνίσταται στὴν ἀπόρριψη τῆς ἀποψηῆς ὅτι ἡ λογοτεχνία καὶ ἡ τέχνη ἀποτελοῦν ἓνα ἄχρονο καὶ αὐτόνομο βασίλειο ὑπερβατικῶν ἀξιών. Ἀπὸ αὐτὴ τὴ βασικὴ ἀρχὴ προκύπτουν τὰ ἐξῆς τέσσερα συμπεράσματα:

α) Ἡ σπουδὴ ἐνὸς φιλολογικοῦ ἔργου δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ γίνεταὶ αὐτόνομα καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς διάφορες κοινωνικὲς καὶ πολιτιστικὲς παραμέτρους τῆς ἐποχῆς του. Βέβαια, ὀφείλουμε νὰ παρατηρήσουμε ἐξ ἀφορμῆς τοῦ πρώτου αὐτοῦ συμπεράσματος ὅτι αὐτὸ ἦταν ἤδη γνωστὸ ἀπὸ τὴ χρῆση τῆς *ιστορικοκριτικῆς μεθόδου* ἐρμηνείας τῶν κειμένων, ἐκεῖνο ὅμως πού τονίζεται τώρα εἶναι ὅτι τὰ κείμενα πού ἐξετάζονται δὲν ἀπηχοῦν ἀπλῶς τὶς κοινωνικὲς καὶ πολιτιστικὲς συνθῆκες τῆς ἐποχῆς τους ἀλλὰ οὐσιαστικὰ διαμορφώνονται ἀπὸ αὐτές.

β) Ὁ λεγόμενος ἀνώτερος πολιτισμὸς (High culture) δὲν ἔχει οὐσιαστικὴ ὑπεροχὴ ἔναντι τοῦ «λαϊκοῦ» πολιτισμοῦ (popular ἢ mass culture), οὔτε ὁ δευτερος ἀπηχεῖ πιὸ πραγματικὰ τὴν κοινωνία ἀπὸ ὅ,τι ὁ πρώτος. Οἱ διακρίσεις αὐτὲς ἀποτελοῦν μία ιδεολογικὴ παρέμβαση πού πρέπει νὰ ἐξετασθεῖ.

γ) Στὴν ὅλη θεώρηση τῶν θεμάτων αὐτῶν γίνεται δεκτὸ ἓνα εἶδος ὕλισμου (ὄχι κατ' ἀνάγκη Μαρξιστικοῦ τύπου).

δ) Τὰ ἄκαμπτα τείχη μεταξὺ συγχρόνων ἀνθρωπιστικῶν καὶ κοινωνικῶν σπουδῶν πρέπει νὰ πέσουν⁴.

Παρόλο πού δὲν τὸ δέχονται ὅλοι οἱ ὀπαδοὶ τῆς νέας ιστορικῆς προσέγγισης, αὐτὴ πολὺ συχνὰ συμπορεύεται μὲ μία ιδεολογικὴ τοποθέτηση, τὴ λεγόμενη Ideological Criticism, ἔναντι τῶν ἐξεταζομένων κειμένων. Κατ' αὐτὴν οἱ ἀπόψεις τοῦ ἐρευνητῆ καὶ τῆς ἐποχῆς του προβάλλονται ἄλλοτε ἀσυνείδητα καὶ ἄλλοτε συνειδητὰ στὰ κείμενα. Ἔτσι π.χ. δέχονται ὅτι ἡ εἰκόνα γιὰ τὸν ἱστορικὸ Ἰησοῦ μετεβλήθη κατ' ὁδὸν ἀπὸ τὴ Ναζαρέτ, ὅπου ἔζησε μέχρι τὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου διαμορφώθηκε ἢ περὶ αὐτοῦ διδασκαλία τῶν Οἰκουμενικῶν

---

4. MOORE STEPHEN, ὀπ. παρ., σ. 293.

Συνόδων. “Όπως γνωρίζουμε άλλωστε από τὸ κλασικὸ βιβλίον τοῦ A. Schweitzer γιὰ τὴν ἱστορία τῶν βιογραφιῶν τοῦ Ἰησοῦ⁵, οἱ διάφοροι συγγραφεῖς βιογραφίας τοῦ Ἰησοῦ κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα, ἀπὸ ὅποια φιλοσοφικὴ σχολὴ ἢ κατεύθυνση κι ἂν ἐμπνέονταν, ἔφτιαχναν κάθε φορὰ μία εἰκόνα τοῦ Ἰησοῦ ἀποδεδειγμένη ἀπὸ τὸ δόγμα, ὄχι μὲ βάση ἀντικειμενικὰ δεδομένα, ἀλλὰ κατ’ εἰκόνα καὶ ὁμοίωση τῆς δικῆς τους ἐποχῆς. Αὐτὸ καὶ μόνο μαρτυρεῖ τὸ ναυάγιο τῶν πολλῶν προσπαθειῶν γιὰ μία ἀντικειμενικὴ καὶ ἐνιαία περὶ τοῦ ἱστορικοῦ Ἰησοῦ εἰκόνα.

Στὸ ἐρώτημα, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ προβάλλει κανεὶς συνειδητὰ τὴ δική του πολιτικὴ ἢ πολιτιστικὴ ἄποψη στὴν ἱστορία ποὺ ἀφηγεῖται, ἢ ἀπάντηση προκύπτει ἀπὸ τὴ συγκριτικὴ μελέτη τῶν ἰδίων τῶν βιβλικῶν κειμένων. Ὁ Χρονικογράφος, ὅπως συνήθως ὀνομάζεται ὁ συγγραφέας τῶν βιβλίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης *A’ καὶ B’ Παραλειπομένων*, περιγράφει τὸ ἱστορικὸ παρελθὸν καὶ τὶς μεσσιανικὲς προσδοκίες τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀπὸ τὴ σκοπιὰ αὐτῶν ποὺ εἶχαν μείνει στὴ Χαναὰν κατὰ τὴ Βαβυλώνια αἰχμαλωσία, ἐνῶ ὁ συγγραφέας τοῦ *B’ Ἔσδρας - Νεεμίας* ἐκθέτει τὶς ἀπόψεις καὶ τὰ ἐνδιαφέροντα αὐτῶν ποὺ ἐπέστρεψαν ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσία (536 π.Χ.). Ἡ ἔξοδος ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο γιὰ τὸν πρῶτο ἀναφέρεται ὡς γεγονός τοῦ μακροῦ παρελθόντος, ἐνῶ γιὰ τὸν δεῦτερο παίζει καθοριστικὸ ρόλο γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος βιώνει μία πρόσφατη ἔξοδο ἀπὸ τὴ γῆ τῆς τωρινῆς αἰχμαλωσίας του στὴν πατρῶα γῆ. Γιὰ τὸν Χρονικογράφο ὁ Δαβὶδ καὶ ἡ δυναστεία του ἀποτελοῦν τὸ κέντρο τῆς ἱστορικῆς του ἀφήγησης, μὲ τὸ ὁποῖο κέντρο πρέπει νὰ ἑναρμονίσουν τὴ ζωὴ καὶ τὶς πεποιθήσεις τους καὶ οἱ ἐπιστρέψαντες ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσία. Τὸ ἱστορικὸ παρελθὸν ἐκτίθεται ἀπὸ τὸν συγγραφέα ὄχι ἀπλῶς γιὰ τὴν ἱστορία, ἀλλὰ γιὰ νὰ δώσει ἀπαντήσεις στὰ φλέγοντα θέματα τῆς ἱσραηλιτικῆς κοινότητος τῆς ἐποχῆς του. Ἡ ἐξέταση τοῦ παρελθόντος γίνεται μὲ τὴν προοπτικὴ τοῦ μέλλοντος καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ ἐπιλογή τῶν πηγῶν του καὶ τῶν γεγονότων ὑπαγορεύονται ἀπὸ αὐτὴν τὴν προοπτικὴ⁶.

5. *Die Geschichte der Leben - Jesus - Forschung*, α’ ἔκδ. 1906, ἑλληνικὴ μετάφραση ἀπὸ τὸ ἴδρυμα «Ἄρτος Ζωῆς» μὲ τὸν τίτλο *Ἱστορία τῆς ἔρευνας τοῦ βίου τοῦ Ἰησοῦ*, Ἀθήνα, 1982.

6. Βλ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Μ., “Θεολογία καὶ Ἱστορία στὸ ἔργο τοῦ Χρονικογράφου”, στὸν Τιμητικὸ τόμο γιὰ τὸν Καθ. Ἰ. Καραβιδόπουλο, *Ἁγία Γραφή καὶ σύγχρονος ἄνθρωπος*, 2006, σ. 271-286.

II

Είναι γεγονός ότι στον ελληνικό και τον ορθόδοξο χώρο γενικότερα δεν προωθήθηκε ή έρευνα για τον Ιστορικό Ίησοῦ. Παλαιότερα, για λόγους κυρίως απολογητικούς επιστρατεύονταν από τους Ορθόδοξους Θεολόγους μαρτυρίες των ιστορικών του 1ου μ.Χ. αιώνα για τον Χριστό και το κίνημα που προκάλεσε, καθώς και άλλοι έμμεσοι ύπαινιμοί στο πρόσωπο και το έργο του (από ιουδαϊκά κείμενα και άλλους συγγραφείς της εποχής), ώστε να ενισχυθεί ή πίστη των χριστιανών, ύστερα μάλιστα από την άμφισβήτηση ακόμα και της ιστορικής ύπαρξης του Χριστού κατά τον 19ο αιώνα. Τά βιβλία των καθηγητών του πρώτου μισού του 20ού αιώνα Γρ. Παπαμιχαήλ, *‘Ο Ίησοῦς Χριστός ὡς ιστορικόν πρόσωπον* (1921) και Π. Τρεμπέλα, *Ίησοῦς ὁ ἀπό Ναζαρέτ* (α΄ έκδ. 1928) κινούνται στις ανάγκες της εποχής τους για απολογητική με επίκεντρο το ενδιαφέροντος τή συγκέντρωση έξωχριστιανικών ιστορικών μαρτυριών για το πρόσωπο και το έργο του Ίησοῦ (π.χ. Ίωσήπου, Σουητωνίου, Τακίτου κ.ά.). Στο τελευταίο τέταρτο του 20ού αιώνα άξίζει να μνημονεύσουμε τά έργα των Π. Ανδριόπουλου, *Τό πρόβλημα του «ιστορικού Ίησοῦ» ἐν τῇ συγχρόνῳ ἐρμηνευτικῇ τῆς Κ. Δ. ὑπό τὸ φῶς τῆς θεολογίας Κυρίλλου του Ἀλεξανδρείας*, 1975, Γ. Πατρώνου, *Ἡ ιστορική πορεία του Ίησοῦ*, 1991, τή μετάφραση ξενόγλωσσων έργων από τὸ ἴδρυμα «Ἄρτος Ζωῆς»⁷, και τά έργα που αναφέρονται στο θέμα τῆς έρευνας του ιστορικού Ίησοῦ του αείμνηστου καθηγητῆ Σ. Ἄγουριδη⁸, πρωτοπόρου στην βιβλική έρευνα του τόπου μας.

Γενικότερα στον ορθόδοξο χώρο ή θεολογική και έρμηνευτική προσέγγιση των Βιβλικών κειμένων θεωρήθηκε πιὸ πρόσφορη από τήν ιστορική εξέταση. Παρά τὸ ὅτι σπάνια βρίσκει κανείς π.χ. τὸν ὄρο «Χριστολογία» σὲ σύγχρονα

7. Βλ. π.χ. τὸ προαναφερθὲν βιβλίο του Α. SCHWEITZER, *Ίστορία τῆς έρευνας του βίου του Ίησοῦ*, μετάφρ. από ομάδα, 1982, ἀνατύπωση 1999. TROCME E., *‘Ο Ίησοῦς ἀπὸ τῆ Ναζαρέτ, ὅπως τὸν εἶδαν ὅσοι τὸν γνώρισαν*, μετάφρ. Π. Λαλιάτσης - Σ. Ἄγουριδης, 1983. ΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ Γ., *‘Ο Ίησοῦς και οἱ μαθηταί του*, 1997. ΜΕΡΕΣΚΟΦΚΙ ΝΤ., *‘Ο ἄγνωστος Ίησοῦς*, μετάφρ. Ἐλ. Μάινας, 2000.

8. Βλ. ΑΓΟΥΡΙΔΗ Σ., *Έρμηνευτική τῶν ἱερῶν κειμένων* (α΄ έκδ. 1979, β΄ έκδ. βελτιωμένη 2000), βλ. ἰδιαίτερα τὸ κεφ. Ζ΄ του II μέρους: «Ἡ ἱστορία τῆς έρευνας για τὸν ιστορικό Ίησοῦ. Πορτραίτα του Ίησοῦ», σ. 276-321 τῆς β΄ έκδ. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Ἡ ἀναζήτηση του ιστορικού Ίησοῦ ἀπὸ τῆ νεότερη εὐρωπαϊκή σκέψη», στο *Δελτίο Βιβλικῶν Μελετῶν* 1986 και ἀναδημοσίευση στο βιβλίο του Ἐραγε γινώσκεις ἃ ἀναγινώσκεις; 1989, σ. 46-64.

ἐρμηνευτικά ἔργα στὸν Ἑλληνικὸ χῶρο⁹, ὥστόσο ἡ Χριστολογία διαποτίζει τὸ σύνολο σχεδὸν τοῦ περιεχομένου πολλῶν ἐργασιῶν ποὺ ἀναφέρονται στὶς Παραβολές τῶν Συνοπτικῶν ἢ στὰ Θαύματα τοῦ Ἰησοῦ στὸ κατὰ Ἰωάννην, στὴν Ἐπί τοῦ ὄρους ὁμιλία, στὴν ἔννοια τοῦ χρόνου στὸ κατὰ Ἰωάννην, στὸν ἄνθρωπο ὡς εἰκόνα Θεοῦ κατὰ τὸν Ἀπ. Παῦλο, στὴν ἁμαρτία κατὰ τὴν Καινὴ Διαθήκη, στὶς εὐαγγελικὲς διηγήσεις περὶ τοῦ Πάθους τοῦ Ἰησοῦ, στὴν Ἐκκλησία, στὴν Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη – γιὰ νὰ περιορισθῶ σὲ μερικοὺς χαρακτηριστικοὺς τίτλους πρόσφατων διδακτορικῶν διατριβῶν στὶς δύο Θεολογικὲς Σχολές τῆς Ἑλλάδος. Φυσικὰ δὲν ἀναφέρομαι ἐδῶ στὰ πολυάριθμα ἐκλαϊκευμένα ἔργα περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς διδασκαλίας του ποὺ ἐξεδόθησαν ἀπὸ τίς διάφορες χριστιανικὲς ὀργανώσεις καὶ ἀποβλέπουν στὴν οἰκοδομὴ τῶν πιστῶν ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ θεολογικὴ καὶ δὴ βιβλικὴ ἔρευνα ποὺ ἐν τῷ μεταξὺ προωθήθηκε ἐντυπωσιακά, ἰδίως μετὰ τὸν Β΄ παγκόσμιον πόλεμο. Ἀξίζει νὰ ἀναφέρουμε ἐδῶ τὸ συλλογικὸ ἔργο περισσοτέρων Ὁρθόδοξων Θεολόγων (καὶ ὄχι μόνο ἐρμηνευτῶν) *Chemins de la Christologie Orthodoxe (Textes réunis par Asterios Argyriou)*, Paris 2005. Πρέπει ἀκόμη νὰ παρατηρηθεῖ ὅτι τὰ ρεύματα τῶν ἱστορικῶν ἢ νεοἱστορικῶν τοποθετήσεων (π.χ. τοῦ New Historicism), ἔμειναν χωρὶς ἀντίλογο στὴν Ἑλλάδα καὶ στὸν Ὁρθόδοξο χῶρο γενικότερα.

Οἱ ἐρμηνευτικὲς ἀναζητήσεις τῶν Ὁρθόδοξων θεολόγων διαφοροποιοῦνται κατὰ τὸν 20ὸν αἰῶνα ὡς πρὸς τὸ ὅτι ἄλλοι μὲν προσαρμόζονται στὴ μεθόδολογία καὶ θεματολογία τῶν συγχρόνων Δυτικῶν ἐρευνητῶν, ἐνῶ ἄλλοι ἀναζητοῦν τὴν ἔμπνευση καὶ θεματολογία στὴν πατερικὴ ἐρμηνευτικὴ παράδοση. Ἐδῶ νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ γνώση καὶ ἡ βίωση τῶν παραδοσιακῶν καὶ πατερικῶν θέσεων προφύλαξε τὴν Ὁρθόδοξη Θεολογία ἀπὸ τὸν φονταμενταλισμὸ ποὺ εἶναι τελείως ἀσύμβατος μὲ τὴν Ὁρθόδοξη παράδοση. Ἐὰν παρουσιάστηκαν τέτοιες τάσεις, αὐτὲς τοποθετοῦνται ὄχι τόσο σὲ ἀκαδημαϊκὸ ἐπίπεδο, ἀλλὰ στὸ ἐπίπεδο τῶν ἐκλαϊκευτικῶν ἐξηγητικῶν ἔργων διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν ὁμάδων ἢ μεμονωμένων προσώπων.

Εἶναι ἐπίσης ἄξια σημείωσης ἡ ἐλευθερία τῶν Νεοελλήνων Θεολόγων στὴν ἔκφραση θεολογικῶν ἀπόψεων. Ἔτσι, ἡ πολυμορφία καὶ πολυφωνία τῆς παρα-

9. Βλ. ἐνδεικτικὰ ΓΑΛΙΤΗ Γ., *Ἡ Χριστολογία τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου, Μέρος Α΄ Εἰσαγωγικόν, Μέρος Β΄ Συστηματικόν*, 1990. ΤΣΑΚΩΝΑ Β., *Ἡ Χριστολογία τῶν ἐπιστολῶν τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου*, 1970. ΤΡΑΚΑΤΕΛΛΗ Δ., *Ἐξουσία καὶ Πάθος. Χριστολογικὲς ἀπόψεις τοῦ κατὰ Μάρκον εὐαγγελίου*, 1983 κ.ἄ.

δοσιακής ἐκκλησιαστικῆς ἐξήγησης ἐπαναλαμβάνεται καὶ στὰ νεότερα ὀρθόδοξα ἔργα. Ἄλλο ζήτημα βέβαια εἶναι τὸ ὅτι ἡ ἐλευθερία αὐτὴ χρησιμοποιοῦντο ἀπὸ ὀρισμένους γιὰ διατύπωση περισσότερο συντηρητικῶν ἀπόψεων καὶ λιγότερο γιὰ ἀναζήτηση προοδευτικῶν θέσεων.

Σήμερα οἱ γνώσεις μας γιὰ τὸν ἱστορικὸ Ἰησοῦ καὶ τὴν ἐποχὴ του ἔχουν σημαντικὰ ἐμπλουτισθεῖ χάρις στὶς ἀρχαιολογικὲς ἐρευνες. Ἡ βιβλιογραφία ἐπὶ τοῦ θέματος *Καὶνὴ Διαθήκη καὶ Ἀρχαιολογία* εἶναι τεράστια¹⁰. Ἐπίσης οἱ πολιτικὲς καὶ πολιτιστικὲς συνθῆκες τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰησοῦ, ὅπως ἀπηχοῦνται μέσα στὰ Εὐαγγέλια, ἔχουν μελετηθεῖ ἀπὸ τὴν λεγόμενη *Κοινωνικὴ καὶ Πολιτισμικὴ Ἀνθρωπολογία*¹¹. Τὰ Χειρόγραφα τῆς Νεκρῆς Θάλασσης διαφώτισαν μερικὲς πλευρὲς τοῦ Ἰουδαϊκοῦ περιβάλλοντος τοῦ Ἰησοῦ¹². Κατὰ τίς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 20οῦ αἰῶνα παρατηρεῖται ἓνα ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ μελέτη τῶν Ἀποκρύφων Χριστιανικῶν κειμένων (Εὐαγγελίων, Πράξεων κ.λπ.). Στὰ κείμενα αὐτὰ ἱστορικὰ καὶ μυθικὰ στοιχεῖα συμπλέκονται στενὰ μεταξὺ τους, ὥστε νὰ εἶναι δύσκολο νὰ μᾶς ὀδηγήσουν ξεκάθαρα στὸν ἱστορικὸ Ἰησοῦ. Ὡστόσο αὐτὰ τὰ κείμενα ἔθρεψαν πολυάριθμες γενιὲς πιστῶν, ἰδίως κατὰ τὸν Μεσαίωνα, καὶ εἶναι ὑπεύθυνα γιὰ ὀρισμένες λαϊκὲς ἀντιλήψεις γύρω ἀπὸ τὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ καὶ τὴ διδασκαλία του κυρίως ἀναφορικὰ μὲ τὴ μετὰ θάνατον ζωὴ. Στὸ σημεῖο αὐτὸ πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι ὀρισμένοι κύκλοι Ἀμερικανῶν ἐρμηνευτῶν ὑπερεκτιμοῦν τὴν ἱστορικὴ ἀξία αὐτῶν τῶν ἀποκρύφων κειμένων, ὥστε νὰ τὰ θεωροῦν χρονικὰ παράλληλα τῶν Καινοδιαθηρικῶν κειμένων, σὲ μερικὲς μάλιστα περιπτώσεις καὶ ἀρχαιότερα!

Σημειώσαμε καὶ προηγουμένως ὅτι ἡ ἐρευνα τοῦ ἱστορικοῦ Ἰησοῦ δὲν προωθήθηκε ἀρκετὰ στὸν Ὀρθόδοξο κόσμο. Ἐὰν π.χ. ἀποτολμοῦσε κανεὶς μία

10. Βλ. τὴν ἱστοσελίδα www.torrey.org/Bible/Biblia03.html.

11. Βλ. π.χ. KRAFT C.H., «Cultural Anthropology: its Means for Christian Theology», *Theology Today* 41 (1985), σ. 390-400. MALINA B., *Christian Origins and Cultural Anthropology*, Atlanta 1986. NEYREY J.H. (ed.), *The social world of Luke - Acts*, 1991. MALINA B., *The New Testament world: Insights from cultural anthropology*, 1993. ELLIOTT J.H., *What is social - scientific criticism?*, 1993. ESLER PH., *The first Christians in their social worlds: Social - scientific approach to New Testament*, 1998. MALINA B., - ROHTBAUGH R., *Social - science commentary on the synoptic Gospels*, 1992. MALINA B., *The Social World of Jesus and the Gospels*, Taylor W., «Cultural Anthropology as a tool for studying the New Testament», *Trinity Seminary Review* 18 (1996) σ. 13 - 27, καὶ 1997, σ. 69 -82 κ.ἄ.

12. Βλ. ΚΑΪΜΑΚΗ Δ., *Τὰ χειρόγραφα τοῦ Κουμράν καὶ ἡ θεολογία τους*, 2004, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

Έρευνα βιογραφιών του Ίησοῦ στὸν Ὁρθόδοξο χῶρο παρόμοια πρὸς αὐτὴν τοῦ Albert Schweitzer, τὰ ἀποτελέσματα θὰ ἦταν μᾶλλον πενιχρά. Οἱ λόγοι γιὰ τοὺς ὁποίους δὲν εὐνοήθηκε στὴν Ὁρθοδοξία ἡ ἐκτενὴς ἔρευνα γιὰ τὸν ἱστορικὸ Ἰησοῦ, ἢ ἀκριβέστερα γιὰ τὴ σχέση τοῦ Ἰησοῦ τῆς ἱστορίας μὲ τὸν Χριστὸ τῆς πίστεως, εἶναι κατὰ τὴ γνώμη μας οἱ ἀκόλουθοι:

1. Κατὰ τὸ β' μισὸ τοῦ 20οῦ αἰῶνα, πού παρατηρεῖται ἄνθηση τῶν βιβλικῶν σπουδῶν στὸν Ὁρθόδοξο κόσμο, ἰδιαίτερα στὴν Ἑλλάδα, τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἐρευνητῶν ἐστράφη περισσότερο στὴ θεολογία καὶ τὴν ἐρμηνεία τῶν ἱερῶν κειμένων καὶ λιγότερο, πολὺ λιγότερο στὴν ἱστορία. Προσπάθησαν οἱ θεολόγοι νὰ ἀπαντήσουν στὰ φλέγοντα ἐρωτήματα τοῦ λαοῦ μετὰ τὸν Β' παγκόσμιο πόλεμο καὶ στὰ προβλήματα τῆς Δυτικοευρωπαϊκῆς βιβλικῆς ἔρευνας ἀναλύοντας θεολογικὰ τὰ βιβλικὰ κείμενα καὶ παραμελώντας τὴν ἱστορικὴ ἀναζήτηση γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ ὡς προϋπόθεση τῆς θεολογίας καὶ ἐρμηνείας τους. Ὡστόσο τὸ ἱστορικὸ πλαίσιο τῶν κειμένων δὲν ἔμεινε ἔξω ἀπὸ τὰ ἐνδιαφερόντά τους, πρᾶγμα πού φαίνεται ἀπὸ τὴν υἱοθέτηση, τουλάχιστον ἀπὸ τὴν πλειονότητα τῶν ἐρμηνευτῶν, τῆς ἱστορικο-κριτικῆς μεθόδου ἀκόμη καὶ μέχρι σήμερα παρὰ τὰ πυρὰ πού δέχεται ἡ μέθοδος αὐτὴ τόσο ἀπὸ φιλελεύθερους Δυτικούς ἐρμηνευτὲς ὅσο καὶ ἀπὸ Ὁρθόδοξους συντηρητικὸς ἀλλὰ καὶ Δυτικὸς συντηρητικὸς ἐρμηνευτὲς.

2. Ἡ προβληματικὴ «Ἰησοῦς τῆς Ἰστορίας ἢ Χριστὸς τῆς πίστεως;» θεωρήθηκε καρπὸς τοῦ Διαφωτισμοῦ, πού παρέπεμπε σὲ ἐρωτήματα πού ἀνεφύησαν στὴ Δυτικὴ Θεολογία, εἴτε Ρωμαιοκαθολικὴ εἴτε Προτεσταντικὴ. Στους κόλπους τῆς Ὁρθόδοξης θεολογίας δὲν τέθηκε ποτὲ θέμα ἀσυνέχειας μεταξὺ ἱστορικῶν Ἰησοῦ καὶ Ἰησοῦ τῆς πίστεως τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ θεολόγοι τῶν ἀρχῶν τοῦ 20οῦ αἰῶνα πού ἔγραψαν γιὰ τὸν ἱστορικὸ Ἰησοῦ καὶ τοὺς ὁποίους ἀναφέραμε προηγουμένως μελέτησαν τὸ ὅλο θέμα μόνο ἀπὸ πλευρᾶς ἀπολογητικῆς, προσπαθώντας νὰ ἀπαντήσουν σ' αὐτοὺς πού ἀμφέβαλλαν γιὰ τὴν ἱστορικὴ ὑπαρξὴ τοῦ Ἰησοῦ καὶ νὰ ἐνισχύσουν τὴν πίστη τοῦ Ὁρθόδοξου λαοῦ παραθέτοντας μαρτυρίες ἐθνικῶν συγγραφέων τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων. Μερικοὶ θεολόγοι κατὰ τὰ μέσα καὶ ἰδίως πρὸς τὰ τέλη τοῦ 20οῦ αἰῶνα γνωρίζοντας τὴν προβληματικὴ τῶν Δυτικῶν ἐρμηνευτῶν καὶ θέλοντας γιὰ λόγους ἐπιστημονικοὺς νὰ ἐνημερώσουν τοὺς Ἕλληνες Ὁρθόδοξους ἀναγνώστες κατέφυγαν στὴ λύση τῶν μεταφράσεων ξενόγλωσσων ἔργων ἐπὶ τοῦ θέματος, ὅπως π.χ. τῶν A. Schweitzer, E. Renan, G. Ricciotti, R. Guardini, E. Trocmé κ.ἄ.

3. Ἡ λειτουργικὴ ἐμπειρία τῆς πρώτης ἐκκλησίας θεωρεῖται στὴν Ὁρθοδοξία πρωταρχικῆς σημασίας ἐναντι τῶν διαφορῶν ἀποδείξεων τῆς ἱστορικῆς

ύπαρξης του Ἰησοῦ, ἡ λειτουργικὴ βεβαίως ἐμπειρία ὄχι ἀντὶ τοῦ μηνύματος τῶν εὐαγγελίων καὶ τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ ὡς τὸ μέσο καὶ ἡ ζωτικὴ περιοχὴ μὲ τὰ ὁποῖα παραδίδεται καὶ μεταδίδεται τὸ βιβλικὸ μῆνυμα. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἐξαίρεται περισσότερο ἢ συνέχεια μεταξὺ ἱστορικοῦ Ἰησοῦ καὶ Εὐαγγελίων, μεταξὺ Ἰησοῦ τῆς ἱστορίας καὶ Χριστοῦ τοῦ κηρύγματος καὶ τῆς χριστιανικῆς πίστεως.

Συνεπῶς μπορεῖ νὰ ὑποστηρίξει κανεὶς τελικὰ ὅτι γιὰ τὴν Ὁρθόδοξη θεολογία δὲν εἶναι νοητὴ ἡ ἔρευνα τοῦ Ἰστορικοῦ Ἰησοῦ μὲ τὸν τρόπο ποὺ γίνεται ἀπὸ τοὺς Δυτικοὺς ἐρμηνευτές, δεδομένου ὅτι ἱστορικὰ γνωρίζουμε τὸν Ἰησοῦ Χριστὸ μέσα ἀπὸ τὴν μαρτυρία τῶν πρώτων μαθητῶν του, ἀλλὰ καὶ μέσα στὴ λειτουργικὴ βίωση τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος - πράγμα τὸ ὁποῖο δέχονται καὶ ὀρισμένοι Δυτικοὶ ἐρμηνευτές, ὅπως π.χ. οἱ O. Hofius¹³ καὶ L.W. Hurtado¹⁴.

Στὸ ἐρώτημα, τέλος, ἐὰν ἡ ἔρευνα γιὰ τὸν ἱστορικὸ Ἰησοῦ, παρὰ τὶς ὅποιες ἀποτυχίες της, προσφέρει κάτι στὴ Χριστολογία, ἡ ἀπάντηση βρίσκεται στὴν ἐπαναφορὰ τῆς ἰσορροπίας ποὺ ἀπαντᾷ στὴ φράση τοῦ ὄρου τῆς Συνόδου τῆς Χαλκηδόνος: «Ἐπόμενοι τοίνυν τοῖς ἀγίοις πατράσιν ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ὁμολογεῖν υἱὸν τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν συμφώνως ἅπαντες ἐκδιδάσκομεν· ...Θεὸν ἀληθῶς καὶ ἄνθρωπον ἀληθῶς τὸν αὐτόν».

---

13. Βλ. π.χ. HOFIUS OTFRIED, “Neutestamentliche Exegese in systematisch-theologischer Verantwortung”, *Exegetische Studien (WUNT 223)*, Tübingen 2008, σ. 267-281, βλ. Ἰδιαιτέρως σ. 276-277.

14. HURTADO LARRY W., *Lord Jesus Christ. Devotion to Jesus in Earliest Christianity*, Cambridge, 2003.